

DALIA SATKAUSKYTĖ

Tarp teksto ir konteksto: sociokritika kaip kompromisas

Anotacija: Straipsnyje aptariama dabartinė tekstinių ir kontekstinių literatūros tyrimų padėtis, kurią galima pavadinti teksto grįžimu ir kompromiso paieškomis. Kontekstinė kritika, apimanti istorinius, sociologinius, lyginamuosius literatūros tyrimus, atsigręžia į teksto interpretaciją kaip pirminę metodologinę bet kokio literatūros tyrimo prielaidą (literatūros sociologo Johno Frow pozicija), o tekstinė kritika bando aprašyti konteksto įsiskverbimą į pačias tekstines struktūras. Daroma prielaida, kad grįžimą prie teksto paskatino radikalus Franco Moretti pasiūlymas atidų skaitymą (*close reading*) ir teksto interpretaciją keisti nuotoliniu skaitymu (*distant reading*) ir kiekybiniais literatūros tyrimo metodais.

Šiuolaikinė literatūros teorija ieško metodologinių įrankių, kurie leistų panaikinti konteksto kaip dėžės ir teksto kaip į ją patalpinto objekto dichotomiją. Vienas iš pagrindinių įrankių – vadinamieji tarpiniai konceptai, arba medijuojančios struktūros. Būtent tokių struktūrų paieškoms grįsta sociokritika, susiformavusi dar XX a. 8-ame dešimtmetyje ir iki šiandien likusi ištikima pozicijai, siūlančiai konteksto pėdsakų ieškoti pačiame tekste. Straipsnyje išsamiau aptariami dviejų sociokritikos atstovų – Dominique'o Maingueneau ir Pierre'o Zima – metodologinės nuostatos. Jos reprezentuoja pagrindinius teorinius visos sociokritikos principus: analizuoti patį tekstą, tekstinę analizę papildyti intertekstine, socialumo pasirodymo vieta laikyti medijuojančias struktūras ir socialumą tyrinėti neatsikriamai nuo subjekto problemas.

Išvadose trumpai pristatomi dabartiniai lietuviški sociokritikos bandymai ir aptariamos šios metodologijos siūlomos perspektyvos.

Raktažodžiai: tekstas, kontekstas, sociokritika, tarpiniai konceptai, Johnas Frow, Rita Felski, Dominique'as Maingueneau, Pierre'as Zima.

Įžanginės pastabos

Regis, akivaizdu, kad intelektualinės, kultūrinės ir akademinės mados vystosi ciklais. Bet kuri tyrimų kryptis gyvybingiausia būna tuo metu, kai bando

prasibrauti į centrą; įsitvirtinusi ji tampa pralaimėjusi, tačiau turi galimybę su-sigražinti prarastas pozicijas (taip Jurijus Lotmanas apibūdina vieną pagrindinių kultūros dinamikos principų). Tai, kas išstumta, sugrižta – turbūt viena žino-miausių Sigmundo Freud'o frazių, vartojama nusakyti vienų ar kitų konceptų, tendencijų, madų dinamiką ir poslinkius intelektualinėje sferoje. Šiedu lakūs, intelektualine *doxa* tapę kultūrinės ir intelektualinės dinamikos apibūdinimai puikiai tinka ir literatūros tyrimams, apie kuriuos šiame straipsnyje bus kalba-ma. Tiesa, šiandien kartais gali pasirodyti, kad postmodernistinio pertekliaus laikais kultūros ar akademinio lauko dinamikos taisyklės darosi reliatyvios. Be-galė tendencijų, metodologinių krypčių egzistuoja vienu ir tuo pat metu – tai-kiai sugyvendamos, šiek tiek apsistumdydamos, sukurdamos tikrą intelektualinę kakofoniją, kurioje nelengvai atpažinsi savitesnį balsą, ar tiesiog formuodamos normalų metodologinį pliuralizmą. Tačiau atidžiau pažiūrėjus matyti, kad ši situacija nėra paprastas, dinamiką paneigiantis taikus sambūvis. Viena vertus, pliuralizmą, kaip, beje, ir teorinį bei metodologinį skepticizmą, galima laikyti atsaku į ryškų kurios nors vienos metodologinės krypties dominavimą, būdingą teorijų bum'o laikams, taigi tam tikrą dinamikos dėsnų patvirtinimą. Kita ver-tus, šioje kakofonijoje ar taikiame sambūvyje vis dėlto esama savų hierarchijų, centriškesnių nei kitos teorinių nuostatų, pagaliau – gana atviros diskusijos su prieš tai buvusiomis tendencijomis.

Viena iš šiandieninio literatūrologinio centro pozicijų – istoriniai bei sociolo-giniai literatūros tyrimai (šiame straipsnyje juos apibendrintai vadinsime konteks-tiniais), kurie oponuoja vadinamajam tekstocentrizmui, įtvirtintam struktūralisti-nės ir postruktūralitinės paradigmos. Opozicija nėra nauja. Ji prasidėjo kartu su tekstinės kritikos įsitvirtinimu akademinėje sferoje ir reiškiasi įvairiausiai būdais: nuo atvirų ir gana aršių išpuolių, dažniausiai pasirodančių kultūros sociologų, ypač marksistinės pakraipos, tyrinėjimuose, iki nuosaikios ar netiesioginės diskusijos pačiose įvairiosiose kontekstinėse ar tarpdisciplininėse literatūros tyrimų kryptyse (tokiose kaip naujasis istorizmas, pokolonijinės studijos ar feministinė literatūros kritika, ekokritika ar literatūros geografija, atgaivinančiose referencijos konceptą).

Tačiau šis centras jau nebėra stabilus. Rita Felski, viena žinomiausių kultū-ros studijų atstovių, 2011 m. konstatuoja:

Po keleto istoriškai orientuotų tyrimų dešimtmečių literatūros kritikai vėl atsigręžia į estetikos, grožio, formos klausimus. Jie primena silpnąsias istorizmo vietas: lite-

ratūros kūriniai traktuojami kaip kultūriniai tam tikro laikotarpio simptomai, kaip praaištyje palaidoti numirėliai.¹

Įsidėmėtina, kad Felski straipsnis ironišku pavadinimu „Kontekstas užkniso!“² pasirodo įtakingo žurnalo *New Literary History* numeryje, skirtame konteksto problemai. Tai liudija, kad vykstantis literatūros tyrimų poslinkis verčia iš naujo kelti teksto ir konteksto santykio klausimą, kuris aktualus abiem pusėms: tekstinei kritikai, kuri, anot Felski, negali paaiškinti, kaip literatūros kūrinys sugeba veikti skirtingų epochų skaitytojus, ir istorizmui, kuris irgi to nepajėgia padaryti. Mat kontekstiniai literatūros tyrimai ne mažiau nei tekstinė kritika įtvirtina teksto–konteksto dichotomiją (išskyrus, su tam tikromis išlygomis, Naująjį istorizmą) ir į kontekstą žiūri kaip į dėžę, o į tekstą – kai į ją patalpintą objektą. Sutapatintas su kūrinio genezės epocha kontekstas paverčiamas statišku, inertišku, o pats tyrimo objektas (kūrinys) neretai visai dingsta iš akiračio. Tai, ką mes tradiciškai suvokiame kaip istorinį kūrinio aiškinimą, Felski laiko tokiu pat profesionalių skaitytojų intelektualiniu žaidimu kaip ir atidus skaitymas. Atidus skaitymas yra aistoriškas, istoriniai literatūros tyrimai yra viendimensiniai. Literatūros tyrimas turėtų būti transistorinis, kadangi ir patys tekstai yra daugialaikiai (*multitemporals*)³ – skaitomi visai kitokiuose kontekstuose, nei buvo parašyti. Įprastiniam istoriškumo ir tekstualumo suvokimui reikia alternatyvos – negalime žiūrėti į meno kūrinį kaip į transcendentiška belaikį, bet negalime istoriškumo sutapatinti su jo atsiradimo laiku ir sprauti jį į žanrinės ar dar kitos tradicijos rėmus⁴.

Felski siūlomas būdas interpretuoti teksto ir konteksto sampratas bei santykius pasitelkiant šiandien išpopuliarėjusią vadinamąją veikėjo–tinklo teoriją (*Actor–Network Theory*) vertas atskiros diskusijos⁵. Tačiau pastangą jei ne reabilituoti tekstinę analizę, tai bent jau suteikti tekstui naują statusą⁶ galima vertinti

1 Rita Felski, „Context Stinks!“, *New Literary History*, 2011, t. 42, Nr. 4, p. 575.

2 Felski nurodo, kad šis pavadinimas yra dviguba citata – cituojamas prancūzų sociologas ir antropologas Bruno Latouras, cituojantis olandų architektą ir architektūros teoretiką Reemą Koolhaasą. Rita Felski, *op. cit.*, p. 573.

3 *Ibid.*, p. 577.

4 *Ibid.*, p. 575.

5 Felski siūlo tekstą interpretuoti kaip nežmogišką veikėją (*non-human agent*; samprata pasiskolinta iš Latouro), kuris veikia įvairaus pobūdžio kontekstuose.

6 Iš tikrųjų jis nėra naujas – teksto kaip kultūros subjekto samprata suformuota dar Jurijaus Lotmano kultūros semiotikoje. Tiesa, Latouro tinklų teorija ir apibūdinama kaip grįžimas prie semiotinės socialinės erdvės sampratos.

kaip kompromisinį žingsnį, žengtą kontekstinės kritikos stovyklos. Kitus būdus panaikinti konteksto kaip talpyklos ir teksto kaip į ją patalpinto objekto dichotomiją siūlo sociokritika, kuri, anot Lietuvoje gerai žinomo, dažnai cituojamo ir kone aforistinio teiginio, „patį tekstą traktuoja kaip vietą, kurioje reiškiasi ir išsipildo tam tikras socialumas“⁷. Straipsnio tikslas ir būtų šiuos būdus aptarti.

Tačiau tam, kad suprastume, kuo mums šiandien gali būti aktuali sociokritika, turime kiek nukrypti į šalį ir aptarti kontekstinių tyrimų krizės ir grįžimo prie teksto dinamiką.

„Tekstą siūlau nušauti“?

Tikėtina, kad grįžimą prie tekstinės analizės paskatino radikalios teorinės nuostatos, siūlančios literatūros tekstą išstumti ar beveik išstumti iš tyrimo lauko. Bene griežčiausiai ši pozicija suformuluota 2000 m. publikuotame, didelio atgarsio sulaukusiame italų marksisto Franco Moretti straipsnyje „Svarstymai apie pasaulinę literatūrą“ („Conjectures on the World Literature“)⁸. Aktualizavęs pasaulinę literatūrą kaip tyrinėjimo objektą, Moretti kelia klausimą, kaip tokią literatūrą, kuri „viena ir persmelkta nelygybės“⁹, reikėtų tyrinėti. Kaip alternatyvą atidžiam skaitymui (*close reading*), privilegijuojančiam išskirtinius, kanoninius tekstus, jis siūlo nuotolinį skaitymą (*distant reading*) kaip kone vienintelį tinkamą būdą literatūros tyrimams:

Distant reading: leiskite pakartoti, kad distancija yra mokslinio *pažinimo pagrindas* [išskirta autoriaus – DS]. Ji sudaro prielaidas įsižiūrėti į vienetus, kurie yra daug mažesni ar daug didesni nei tekstas: į priemones, temas, tropus arba į žanrus ir sistemas.

7 Pierre Barbéris, „Sociokritika“, in: *Literatūros analizės kritinių metodų pagrindai*, sudarė Daniel Bergez, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 133.

8 Franco Moretti, „Conjectures on the World Literature“, *New Left Review*, 2000, Nr. 1, p. 54–68.

9 Pasaulinę literatūrą Moretti apibūdina aforistiškai – „one and unequal“ ir pasaulinės literatūros istoriją nusako kaip asimetrišką, valdomą nelygybės principo. Vadinamosios didžiosios literatūros veikia periferines literatūras, kurių literatūros-donorės visiškai nepažįsta. Būtent todėl lyginamoji literatūra, implikuojanti nesančios simetrijos principą, Moretti požiūriu, ir keistina pasauline literatūra. Nacionalinės literatūros ir jų pagrindu susiformavusios literatūros istorijos laikomos anachronizmu. Žr. Franco Moretti, *op. cit.*, p. 55–56.

Ir jei tekstas prapuola tarp labai mažo ir labai didelio, tiek to. Tai kaip tik yra atvejis, kai galima užtikrintai pasakyti: mažiau yra daugiau.¹⁰

Pasaulinės literatūros istorijos projektas, kaip Moretti išdidžiai pripažįsta, yra literatūros tyrimas „iš antrų rankų“. Tai „durstinys iš kitų mokslininkų tyrimų, *pačiam atidžiai neskaičius nė vieno teksto*“¹¹ [išskirta autoriaus – DS]. Ambicingas uždavinys, anot autoriaus, ir kuo jis ambicingesnis, tuo didesnė turi būti distancija¹².

Distant reading koncepcija sulaukė prieštaringų reakcijų. Palankiai ir net entuziastingai ją įvertino kai kurie kultūros bei literatūros sociologai, pritarę Moretti idėjai, kad literatūros tyrimams būtina taikyti kiekybinius metodus. Pavyzdžiui, Pierre'o Bourdieu mokinė Gisèle Sapiro, kurios tyrimų sritys – intelektualų veiklos ir vertimų sociologija, teigia, kad imantis analizuoti vertimų praktikas būtina atsiriboti ir nuo hermeneutinės tradicijos, ir nuo ekonominius modelius taikančios sociologijos¹³. Tyrimų centru tampa tam tikros sisteminės tendencijos, abstraktūs modeliai, žodžiu, „vienetai, didesni už tekstą“, konstruojami išanalizavus didžiulį vertimų į prancūzų kalbą kiekį, leidybos statistiką ir panašius kiekybinius duomenis. Taip bandoma aiškinti tam tikrų žanrų įsitvirtinimą prancūzų literatūroje. Atrodo, Sapiro artima ir Moretti pasiūlyta pasaulinės literatūros idėja – anot prancūzų sociologės, vertimų modeliai skatina kalbinę bei kultūrinę įvairovę ir liudija, kad pasaulinėje vertimų rinkoje ima ryškėti denacionalizavimo tendencija¹⁴.

Tačiau daugelis literatūros tyrinėtojų, taip pat ir tie, kurie nėra tekstinės kritikos šalininkai, į Moretti pasiūlymą nustoti skaityti knygas ir imti braižyti schemas reaguoja kaip į ereziją ar utopiją. *Distant reading* koncepcija tampa iššūkiu, verčiančiu iš naujo kelti atidaus skaitymo aktualumo, taikaus tekstinės ir kontekstinės analizės sambūvio klausimus.

10 *Ibid.*, p. 58.

11 *Ibid.*, p. 57.

12 *Ibid.* Moretti savo ambicijas bando realizuoti knygoje *Europos romano atlasas 1800–1900* (*Atlas of the European Novel 1800–1900*, 1999) ir *Grafikai, žemėlapiai, medžiai* (*Graphs, Maps, Trees*, 2005), kurioje bando suformuoti abstrakčius literatūros istorijos modelius.

13 Johan Heilbro, Gisèle Sapiro, „La traduction littéraire, un objet sociologique“, *Actes de la recherche en sciences sociales*, t. 177, rugsėjis, 2002, rugsėjis, p. 3–5.

14 Žr. Lawrence Venuti, *Translation Changes Everything. Theory and Practice*, New York: Routledge, 2013, p. 5.

Tekstas prisikelia

Literatūrologinis žurnalas *SubStance* vieną iš 2009 m. numerių skiria atidaus skaitymo reabilitacijai. Numerį pradeda įžanginis straipsnis, kurio centre – diskusija su *distant reading* koncepcija ir su Moretti intencija diskredituoti nacionalines literatūras, sukuriančias prielaidas atidžiam literatūros tekstų skaitymui¹⁵. Anot žurnalo įvadinio straipsnio autorių, ne taip lengva atsisakyti tekstinės analizės vien dėl to, kad ji laikoma riboto kanono formavimo pagrindu¹⁶. Atidžiai skaitant (sic!) Moretti manifestą, akivaizdu, kad autorius pakliūva į prieštaravimų pinkles. Viena vertus, jis pats pripažįsta, kad kuriant globalius modelius tenka remtis kažkieno kito skaitymais ir jais pasitikėti. Be to, pro akis praleidžiama, kad nėra tokio didelio prieštaravimo tarp atidaus skaitymo praktikos ir pastangos aprašyti bendresnius istorinius, kultūrinius ar socialinius procesus, kuriuose literatūra yra įsisknijusi, kuriuose juda ir kuriuos reprezentuoja. Bandymo spręsti šį prieštaravimą pavyzdys – jau minėtas Naujasis istorizmas, kuris vietoj makroistorijos modelių konstravimo renkasi mikroistorijų analizę. Taigi išeitis norintiems suderinti dėmesį estetinei literatūros kūrinio vertei, jo unikalumui ir istoriškumui bei socialumui yra atvejo, arba reprezentatyvios, reikšmingos detalės, analizė, kuri neįmanoma be atidaus skaitymo, pagrįsto hermeneutine ar semiotine praktika. Detalės įterpimas į platesnius kultūrinius bei socialinius kontekstus – vienas sudėtingiausių metodologinių uždavinių. Mat visuomet tykos tie patys teksto–konteksto dichotomijos sąlytos, kuriuos po poros metų išsamiai aptarė Felski. Būtent todėl detalės analizė ir jos įterpimas į kontekstą, straipsnio autorių teigimu, turėtų būti simultaniškas procesas, o pats kontekstas turėtų būti suvoktas ne kaip faktų visuma (arba „dėžė“), o kaip simbolinė struktūra.

Literatūros sociologas Johnas Frow straipsnyje „Apie tarpinius konceptus“¹⁷ būtinybę reabilituoti tekstinę analizę konstatuoja aptaręs silpnąsias savo paties praktikuojamos tyrimų krypties puses. Kaip literatūros tyrimų suformuotam sociologui¹⁸, jam daug kas sociologiniuose literatūros tyrimuose atrodo verta kri-

15 „Close Reading: A Preface“, *SubStance*, 2009, l. 119, t. 38, p. 3–7.

16 *Ibid.*, p. 3.

17 John Frow, „On Midlevel Concepts“, *New Literary History*, 2010, t. 41, Nr. 2, p. 237–252.

18 Tai svarbus dalykas – sociologų, kurie imasi literatūros funkcionavimo visuomenėje tyrimų, vadinasi, į literatūrą žiūri iš išorės, ir literatūros tyrinėtojų, kurie perima sociologines nuostatas (žiūri į literatūrą iš vidaus), pozicijos dažnai būna ganėtinai skirtingos.

tikos: ne vieno sociologo postuluojamas literatūros ir visuomenės polių homogeniškumas, kai abu poliai laikomi išoriškais vienas kitam; tiesioginio ryšio tarp kultūrinių praktikų ir socialinių grupių teigimas¹⁹. Kritikuotinu dalyku Frow laiko ir kai kurių sociologijos kryptių visažinišką pretenziją paaiškinti visas žmogiškos veiklos sritis vienu būdu (už tai jau imama kritikuoti ir Bourdieu lauko teorija²⁰) ir, svarbiausia, negebėjimą sieti metodologinių procedūrų su tyrinėjamu objektu.

Būtent tokia metodologine procedūra Frow ir laiko ne kartą šiame straipsnyje minėtą *distant reading* konceptą. Kaip, klausia jis, mums rasti tuos didesnius ar mažesnius už tekstą vienetus, kuriuos siūlo analizuoti Moretti, jei ne skaitant patį tekstą? Kadangi tie vienetai nėra nei savaime duoti, nei spekuliatyviai sukonstruoti, atidus skaitymas, literatūros teksto interpretacija vis tiek lieka pirminė nuotoliniu skaitymu paremtos sociologinės analizės ir bet kokios kitos analizės sąlyga, metodologinė pirmenybė²¹. Žinoma, literatūros tekstai nėra tik statiškos struktūros – jie laikiški ir istoriški. Būdami istoriški, tekstai nėra nei jiems išoriškos istorijos atspindys, nei gali būti kažkaip tiesiogiai patalpinti į istoriją (dėžės–objekto dichotomija Frow irgi nepriimtina). Jie tampa istoriški tik per santykius su kitais literatūros tektais, veikdami kaip diskursyvinės visumos dalis ir drauge veikdami kitus tekstus, kitas socialines reprezentacijas. Šį santykių tinklą įmanu rekonstruoti tik refleksyviu atidžiu skaitymu²². Tai svarbi, tačiau nepakankama teksto istoriškumo sąlyga. Kaip ir Felski, Frow atsisako istoriškumą sieti tik su kūrinio genezės momentu, įsišaknijimu istorinėje aplinkoje. Teksto istoriškumą sukuria tik skaitymas, nes tik įvairių grupių įvairiuose kontekstuose skaitomas tekstas iš tikro egzistuoja.

Kaip sutaikyti tuos du skaitymo tipus – vidinį, sąlygojamą paties teksto literatūriškumo, ir nemimetiškai, dinamiškai kontekstinį bei istorinį?

19 Regis, tokio pobūdžio metodologinė nuostata, įtvirtinta Lucieno Goldmano, jau seniai sukritikuota. Tačiau šio tipo „trumpi susijungimai“, anot Bourdieu, yra vieni dažniausių sociologinėse ir istorinėse literatūros interpretacijose. Pavyzdžiui, literatūros lauko tyrinėtojai „iš šalies“, sąmoningai atsisakančiam į tyrimo akiratį įtraukti pačius literatūros tekstus, nesunkiai gali kilti pagunda taip interpretuoti sovietinio laikotarpio literatūrą – kad ir sutapatinti sovietiniu laikotarpiu rašytojo užimtą oficialų postą ir jo poziciją literatūros lauke. Taip pareigos, tarkime, Rašytojų sąjungoje gali tapti netiesioginiu ar tiesioginiu kūrybos sovietiško įkalčiu.

20 Žr., pvz., Sergio Miceli, „Effet de réel et réalité de l'illusion. Le Flaubert de Bourdieu“, in: *Pierre Bourdieu, sociologue*, Paris: Fayard, 2004, p. 279–288.

21 John Frow, *op. cit.*, p. 239, 243.

22 *Ibid.*, p. 244.

Frow pasiūlo tarpinį (*midlevel*) konceptą – skaitymo režimą, kuris formuojasi kaip teksto, skaitytojo ir skaitymo sąveika tam tikrose istorinėse situacijose. Tai semiotinė institucija, kuri formuojasi teksto interpretavimo procese ir drauge yra jo sąlyga. Kitaip sakant, skaitymo režimas yra tai, kas leidžia skaitytojui vienaip ar kitaip interpretuoti tekstą, priimti ar atmesti skaitymus, siūlomus kaip interpretacinę normą, įtraukti skaitymą į kitas socialines praktikas ir semiotinius laukus, formuluoti bei performuluoti pačias skaitymo režimo kategorijas²³.

Sociokritikos kompromisas

Atrodo, reikėjo Moretti provokacijos, kad literatūros sociologai ir kultūros studijų atstovai, bent jau priklausantys anglosaksiškai tradicijai, imtų atvirai reflektuoti savo tyrimų krypties silpnąsias vietas ir pradėtų ieškoti būdų, kaip išlaikyti tiriamo objekto tapatumą²⁴. Sociokritika, žinomesnė frankofoniškoje literatūros tyrimų paradigmoje, iš pat pradžių radosi kaip projektas, siekiantis išvengti „ištaškų“ ir „pasekmių“ sociologijai gresiančio redukcionizmo²⁵. Pradėjusi formuotis tuo metu, kai akademiniam avangarde dar tebekaraliavo struktūralizmas²⁶, sociokritika tapo ir jo tąsa, ir drauge opozicija. Tekstas šios metodologinės krypties pasekėjų laikomas tyrimo centru – mat „skaitomas jis pajėgia pritraukti ir savo radimosi prielaidas, ir buvimo padarinius“²⁷, taigi yra *istorinė struktūra* [išskirta mano – DS]. Nuo pat tos dienos, kai buvo suformuluoti pagrindiniai sociokri-

23 *Ibid.*, p. 248.

24 Ši pastanga pasirodo tuose literatūros sociologų darbuose, kurie yra literatūros tyrinėtojai, besiremiantys sociologijos teorinėmis priegomis ir metodologiniais įrankiais. „Grynieji“ sociologai, kuriems literatūra – tik vienas iš tyrimo objektų, kiekybinių metodų absoliutizavimą sutiko gerokai ramiau, o kartais net entuziastingai. Jie, atrodo, netgi primiršo, kad Bourdieu į literatūros lauko analizę žiūrėjo kaip į galimybę suderinti išorinį aiškinimą ir vidinę interpretaciją.

25 Žr. Pierre Barbéris, *op. cit.*, p. 133.

26 Trumpa sociokritikos istorija ir principų apžvalga pateikta Marijaus Šidlausko straipsnyje „Marksizmas, ideologijos kritika, sociokritika“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006, p. 251–254. Sociokritinės minties ištakos peržvelgiamos knygos *Literatūros analizės kritinių metodų pagrindai* skyriuje „Sociokritika“, ne kartą cituojamame šiame straipsnyje. Žr. Pierre Barbéris, *op. cit.*, p. 131–166.

27 Pierre Barbéris, *op. cit.*, p. 133.

tikos principai²⁸, jos atstovai ėmė kvestionuoti teksto–konteksto dichotomiją ir atmetė po kelių dešimtmečių anglosaksiškoje tradicijoje pasmerktą konteksto kaip dėžės ir teksto kaip joje patalpinto objekto sampratą (šioje vietoje noriu kelti klausimą, ar dabartinei akademinio lauko būklei nusakyti netiktą korio metafora, kuria Arūnas Sverdiolas apibūdino Lietuvos akademinę ir kultūros situaciją). „Turėtume įsisąmoninti tai, jog kontekstas nėra kūrinio išorėje, tarsi koks apvalkalų luobas, bet tekstas yra kūrinio konteksto valda“; – šie sociokritikai artimo pragmatinės lingvistikos atstovo Dominique'o Maingueneau žodžiai, parašyti prieš dvidešimt metų, byloja beveik ta pačia retorika kaip šiandieninės Felski ar Frow pozicijos²⁹.

Maingueneau sakymo instanciją laiko ta vieta, kuri kontekstą ir tekstą susieja dvilypiu ryšiu. Vieną vertus, į tekstą įmanu žiūrėti per pačiame tekste nereprezentuojamą sakymo rėmą, kuris apima dvi viena su kita susijusias plotmes: literatūrinių institucijų, tokių kaip tradicija, žanrinės konvencijos ir pan., jam primetamus ritualus, normas, santykius bei literatūros lauko struktūrą ir rašytojo poziciją jame. Kūrinys gali atsirasti ir „ką nors pasakyti apie pasaulį tik perteikdamas vietas, būtinos jo radimuisi, ypatybės, tik įpindamas į savo sakymą problemas, kurias iškelia jo sakymo socialinė įspauda“; – apibendrina Maingueneau³⁰. Kita vertus, pačiame pasakyme lieka sakymo pėdsakų, reprezentuojančių ir neišvengiamai paratopinę rašytojo poziciją³¹. Šis pėdsakas pavadinamas paratopine sankaba. Ją sudaro įvairūs elementai, priklausantys „*drauge ir kūrinyje reprezentuojamam pasauliui, ir paratopinei situacijai, kuri leidžia tą pasaulį kuriančiam autoriui save apibrėžti*“³² [išskirta autoriaus – DS]. Kaip pagrindines paratopinės sankabos formas Maingueneau išskiria paratopines erdves ir paratopinius personažus³³. Tačiau *Literatūros kūrinio kontekste* aptariamai ir kiti teksto

28 Šie principai buvo suformuluoti Claude'o Duchet straipsnyje „Link sociokritikos“ („Pour une socicritique“), publikuotame žurnale *Littérature*, 1971, Nr. 1, p. 5–14.

29 Dominique Maingueneau, *Literatūros kūrinio kontekstas*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 31.

30 *Ibid.*, p. 38. Lauko samprata visiškai eksplicitiškai perimta iš Bourdieu.

31 Ją Maingueneau apibrėžia taip: „Priklausymas literatūros laukui nėra nebuvimas apskritai jokia vietoje, o veikia sunkios derybos tarp buvimo vietoje ir ne-vietoje, tai parazito, kuris gyvena iš negalimybės apsisototi, lokalizacija. Šią paradoksalią vietovę pavadinsime *paratopija* [išskirta autoriaus]“, žr. Dominique Maingueneau, *op. cit.*, p. 36.

32 *Ibid.*, p. 170.

33 Įdomu, kad paratopinės sankabos konceptas sėkmingai panaudotas analizuojant tokio „ne-socialaus“ rašytojo kaip Henrikas Radauskas kūrybą. Žr. Marijus Šidlauskas, „Kas gi sukūrė

ir konteksto sankabos būdai, pavyzdžiui, etosas, kuris suvokiamas kaip *habitus* (Bourdieu terminologija) pėdsakas tekste, ir scenografija, apimanti teksto topografiją ir chronografiją. Abu šie būdai yra vadinamosios sakymo scenos dalys.

Paratopinė sankaba ir sakymo scena funkcionuoja panašiai kaip Frow pasiūlyti tarpiniai konceptai: jie *sukabina* tekstą ir kontekstą, o ne tarpina vieną į kitą. Tačiau tuo pat metu šis sankabos būdas skiriasi nuo Felski ar Frow pasiūlytųjų. Felski ir Frow bando *reabilituoti* tekstą, tačiau sankabos vieta jiems yra ne pats tekstas, o skaitytojas. Maingueneau ir sociokritikams ši vieta buvo ir tebėra pats tekstas (nors skaitytojas į „sukabinimo“ procesą įtraukiamas). Mat pačios tekstinės struktūros reprezentuoja socialumą bei istoriškumą ir yra socialios bei istoriškos tuo pat metu. Jos atsiranda pasaulyje ir į tą pasaulį reaguoja. Tokį požiūrį į tekstą kaip dinamišką „veikėją“ siūlo Pierre'as V. Zima, kurio pirmasis sociokritikos veikalas pasirodė dar 1978 m.³⁴, t. y. daugiau nei 30 metų prieš panašias idėjas siūlantį Felski straipsnį.

Čekų kilmės, instituciškai priklausantis Austrijai, rašantis vokiškai ir prancūziškai sociokritikas Zima skiria vadinamąją „turinių“ sociologiją ir teksto sociologiją³⁵. Jis, kaip ir visi sociokritikai, teigia, kad reikia analizuoti ne tiesioginius teksto ir konteksto santykius, ne reprezentuotus socialinius turinius ir jų santykius su socialinėmis grupėmis (šiuo požiūriu Zima konfrontuoja su savo mokytoju Goldmannu³⁶ ir kritikuoja marksistinės pakraipos literatūros kritikus, tokius kaip Renée Balibaras³⁷), o tai, koku būdu socialumas įsteigiamas teksto lingvistinėse ir semantinėse struktūrose. Tokios analizės galimybę suteiktų semiotinės analizės ir sociokritikos sintezė. Semiotikos panaudojimas Zimos sociokritiniame projekte būtų atskiras klausimas³⁸. Tačiau verta atkreipti dėmesį, kad, pavyzdžiui, Algirdo Juliaus Greimo semiotikos naratyvinį modelį Zima laiko labai svarbiu įrankiu, padedančiu rekonstruoti teksto socialinę dimensiją ir

Radauską?“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos: Konceptualioji kritika*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. 327–339.

34 Pierre V. Zima, *Pour une sociologie du texte littéraire*, Paris: Gallimard, 1978.

35 Zima vartoja teksto sąvoką, nors kiti sociokritikai, pvz., Claude'as Duchet, skiria tekstą kaip uždarą struktūrą ir diskursą, kuris, viena vertus, visada įpintas į interdiskursinių santykių tinklą, kita vertus, visada pasirodo kaip sakymas konkrečioje socialinėje situacijoje. Žr. Ruth Amossy, „Entretien avec Claude Duchet“, *Littérature*, 2005, Nr. 140, p. 129–130.

36 Goldmannas buvo Zima daktaro disertacijos vadovas.

37 Žr. Pierre V. Zima, *Manuel de sociocritique*, Paris: Picard, 1985, p. 160–162.

38 Apie tai plačiau žr. Pierre V. Zima, *Texte et société*, Paris: L'Harmattan, 2011, p. 61–83 (skyrus „Pour une sémiotique sociocritique“).

atpažinti jame reprezentuojamą socialinę tvarką, kurios atstovas yra episteminis Lėmėjas, subjekto santykį su šia tvarka, taigi ir ideologija. Tekstine analize grįsta rekonstrukcija ypač svarbi analizuojant modernią literatūrą, kurioje reprezentuojamas socialinis modelis nėra savaimė akivaizdus. Mat kitu atveju rizikuojama, kaip nutinka Georgui Lukács'ui, tik konstatuoti, kad modernistinio teksto struktūra žymi susvetimėjusios visuomenės būklę, bet nežengti tolesnio žingsnio, po kurio, anot Paulio de Mano, ir prasideda tikroji romano hermeneutika³⁹.

Zima tokį žingsnį žengia. Jis imasi analizuoti literatūros kūrinius, kuriuos vargiai pavadintum socialiniais: Alberto Camus *Svetimą* ir Jeano Paulio Sartro *Šleikštulį*, prancūzų naująjį romaną ir Hermano Hesse's *Stepių vilką*, Italo Calvino *Jeigu keleivis žiemos naktį...* ir Marcelio Prousto *Prarasto laiko beiėškant*⁴⁰.

Tačiau, kita vertus, vien tik tekstinės analizės sociokritikai nepakanka (ki taip kuo sociokritika skirtųsi nuo tekstinės kritikos?). Šiems ne-akivaizdžiai socialiams ir socialiniams romanams analizuoti Zima pasitelkia vadinamąjį sociolingvistinės situacijos konceptą, kuris turėtų funkcionuoti kaip teksto ir konteksto tarpininkas.

Sociolingvistinė situacija – tai polemė kalbų sandūra, istorinė, dinaminė konsteliacija diskursų, kurių kiekvienas artikuluoja tam tikros grupės interesus (marksistinis substratas šioje teorijoje dar likęs). Diskursai sąveikauja tarp savęs vienas kitam pritardami, vienas kitą kritikuodami ar dar kaip nors vienas į kitą reaguodami. Sociolingvistinė situacija šiek tiek panaši į Ferdinando de Saussure'o *langue*: kaip ir *langue*, ji yra abstrakcija, kuri reiškiasi tik konkrečiais sociolektais ir diskursais. Sociolektas suvokiamas kaip lingvistinė skirtingų socialinių grupių pozicijų ir socioistorinių interesų reprezentacija vienokiu ar kitokiu leksiniu repertuaru, tam tikru kodu, diskurso struktūromis⁴¹.

39 Anot Paulio de Mano, Lukács'as priartėja prie taško, kur galėtų prasidėti romano hermeneutika, bet ribos link konkrečios romano interpretacijos niekada neperžengia. Žr. Paul de Man, „Georg Lukács's *Theory of the Novel*“, in: Paul de Man, *Blindness and Insight*, Mineapolis: University of Minesota Press, 1983, p. 57.

40 *Prarasto laiko beiėškant*, kuris, regis, yra tipiškas vidujybės romanai ir romanai apie rašymą, nuo Walterio Benjaminio laikų nuolat atsiduria sociologiškai orientuotų literatūros tyrinėtojų ir sociokritikų akiratyje. Sociokritikas Jacques'as Dubois, neneigdamas minėtų romano plotmių, Proustą, kaip ir kitą, regis, nerealistišką rašytoją Louisą-Ferdinandą Cėliną, laiko realybės (ne realistiniu; šio klasifikacinio įvardijimo sociokritikai linkę nevertoti) romanistu. Žr. Jacques Dubois, *Les romanciers du réel. De Balzac à Simenon*, Paris: Éditions du Seuil, 2000, p. 272–290.

41 Pierre V. Zima, *Texte et société*, p. 39–46.

Taigi literatūros tekstą galima apibrėžti kaip sąlygiškai autonominę struktūrą, kuri ne tiesiogiai „atspindi“ ar reprezentuoja tikrovę, o intertekstiškai reaguoja į įvairius sociolektus ir juos kuriančius diskursus. Sociokritiko misija ir būtų aprašyti šias intertekstines reakcijas, kuriančias socialinę ir istorinę teksto reikšmę, tačiau leidžiančias apčiuopti ir literatūros kūrinio savitumą.

Štai Camus romano *Svetimas* semantinis universumas gimsta iš prieštaravimo tarp formaliai homogeniškos naratyvinės struktūros, visiškai neprimenančios modernaus romano fragmentiško pasakojimo, ir naratyvinės programos. Greimo semiotikoje naratyvinė programa grindžiama vertės objekto cirkuliacija, tačiau Camus romane vertės objekto neįmanoma identifikuoti, o pagrindinis herojus Merso (Meursault) pasirodo esantis aktantas ne-subjektas, nerodantis jokie intencionalumo jį supančio pasaulio atžvilgiu⁴². Visi jo veiksmai (arba ne-veiksmai – neverkia per motinos laidotuves) kyla ne iš noro pasiekti vertės objektą, o iš abejingumo. Tiesa, romane galima aptikti Lėmėją, tačiau jis reprezentuojamas dviem viena kitą paneigiančias vertes turinčiomis figūromis – vandeniu, reiškiančiu gyvenimą, ir saule, reiškiančia mirtį (tai aiškiai matyti arabo nužudymo epizode).

Taigi ambivalentiškas Camus romano herojus (formaliai – subjektas, semantiškai – ne-subjektas) yra anapus gėrio ir blogio. Visiškai kitoks veikėjas yra teisėjas, reprezentuojantis humanistinį krikščionišką, taigi ideologinį, diskursą. Šiame diskurse jokios ambivalencijos nelieta. Egzistuoja tik kategoriška blogio ir gėrio priešprieša, tad Merso abejingumas interpretuojamas kaip baustinas blogis.

Tokia struktūra ir vadinamasis beaistris, kone klasicistinis romano stilius, Zima teigimu, yra reakcija į, viena vertus, sociolingvistinę XX a. 4-o dešimtmečio situaciją, kita vertus – į tradicinį XIX a. romaną.

Ambivalentišką ir indiferentišką Camus romano (ne)herojaus laikyseną galima laikyti ambicingų, aistringų, prasisiekėlių herojų, tokių kaip Verteris (Johanno Wolfgango Goethe's *Jaunojo Verterio kančios*), Žiuljenas Sorelis (Stendhalio *Raudona ir juoda*) ar Frederikas Moro (Gustavo Flaubert'o *Jausmų ugdymas*), parodija.

Reakcija į egzistencializmo formavimosi laikotarpio sociolingvistinę situaciją kiek sudėtingesnė. Kaip Sartre'as ir Francis Ponge'as, kurių tekstai dalyvauja kuriant sociolingvistinę situaciją, Camus priešinasi suprekintai kalbos vartose-

42 Zima remiasi semiotiko Claudė'e Coquet atlikta Camus romano analize, žr. Pierre Zima, *Manuel de sociocritique*, p. 154.

nai, jos reikšminiam „ištuštėjimui“ ir ideologinėms manipuliacijoms, leidžiančiomis „laisve pavadinti absoliučią vergiją“⁴³, kita vertus, jis priima savo laiko kalbos indiferentiškumą. „Romane *Svetimas* atskleidžiamas tas absurdiškas pasaulis, kuriame kalba tampa ne-prasminga. Kalbos prasminis indiferentiškumas tampa kritikos instrumentu: autorius ir pasakotojas juo naudojami tam, kad atskleistų ideologinių diskursų tuštumą kalbinėje aplinkoje, kurią šie diskursai yra paveikę.“⁴⁴

Maingueneau ir Zima teorijas pateikėme kaip reikšmingus atvejus, kuriuose matyti ir visos sociokritinės paradigmos tendencijos. Apibendrinant jas galima taip apibūdinti:

1. Tekstui ir kontekstui, diskursui ir pasauliui „sutaikyti“ ieškoma medijuojančių struktūrų arba, naudojantis Frow terminologija, tarpinių konceptų. Straipsnyje trumpai pristatytos Maingueneau paratopinė sankaba ir Zima sociolingvistinė situacija, už šio straipsnio ribų likusios Duchet sociograma ir Edmondo Croso ideosema, viena vertus, skirtos išvengti deterministinio literatūros aiškinimo, visada tykančio sociologiškai angažuotos literatūros interpretacijos, kita vertus, turėsiančios padėti atrakinti tekstus, slepiančius savo socialumą, kalbančius apie išorinį pasaulį, taip pat ir socialinį, taip, tarsi apie jį nekalbėtų.

2. Medijuojančios struktūros yra lokalizuojamos tekste, todėl nesvarbu, kuria teorija remtųsi tekstinė analizė (Greimo semiotika kaip Zima, lingvistinė pragmatika kaip Maingueneau, kitomis diskurso analizės mokyklomis⁴⁵), ji yra sociokritinės praktikos pamatas.

Tekstinė analizė, savo ruožtu, yra dvejojimo pobūdžio. Vienu atveju tekstas analizuojamas kaip struktūra, kuri tiesiogiai ir netiesiogiai reprezentuoja jai išorišką pasaulį. „Sociokritikos tikslas yra socioistorinė reprezentacijų analizė“; – apibendrina šią poziciją Duchet⁴⁶. Reprezentacija jokia būdu nesuvokiama kaip tiesioginis tikrovės atspindėjimas. Anot Dubois, realistinis romanas, kurį, paradoksalu, sociokritikai sunkiausia analizuoti dėl grėsmės „atkristi“ į atspindžio

43 Albert Camus, „L'Homme révolté“, in: Albetr Camus, *Essais*, Paris: Gallimard, 1965, p. 637.

44 Pierre Zima, *Manuel de sociocritique*, p.147. Visą Camus romano *Svetimas* interpretaciją žr. p. 142–161.

45 Apie tai plačiau žr. Laurence Rosier, „Analyse du discours et sociocritiques. Quelques points de divergences entre des disciplines hétérogènes“, *Littérature*, 2005, Nr. 140, p. 14–29.

46 Ruth Amossy, *op. cit.*, p. 132.

teoriją, sėkmingiausiai apie socialinę tikrovę prabyla pačiu savo romaniškumu, vaizduote ir poetika⁴⁷. Kitaip sakant, turininga *teksto kaip pasakymo* forma⁴⁸.

Kita kryptis – sakymo situacijos analizė, kai iš teksto išeinama jame liekanti (anksčiau aptartu atveju iš teksto išeinama *po* tekstinės analizės), kaip tai ir siūlo daryti Maingueneau. Toks teksto interpretavimas, grįstas pakankamai griežta metodologija⁴⁹, be kita ko, turi ir teigiamą „šalutinį poveikį“: jis gali parodyti būdus, kuriais į tekstą „įsirašo“ įvairios socialinės institucijos, ideologijos, galios situacijos, kaip tiesiogiai ar netiesiogiai manipuluojama kalba siekiant įvairiausių tikslų, taigi moko mus socialiai sąmoningo skaitymo, praversiančio medijų valdomoje mūsų kasdienybėje.

3. Sociokritinė analizė neišvengiamai yra intertekstinė (Michailas Bachtinas, beje, yra vienas dažniau cituojamų autorių). Literatūros tekstas sociokritikos suvokiamas kaip polifoniškas – jis gimsta ne tiek kaip reakcija į pasaulį (nors ir į jį), kiek į kitus tekstus, formuojančius sociolektą, ir pats savo ruožtu yra vieno ar kito sociolekto dalis.

4. Sociokritiniams literatūros tyrinėjimams esminė yra subjekto problema. Subjektas svarbus trimis vienas su kitu susijusiais aspektais. Visų pirma kaip sakymo subjektas, dalyvaujantis vienokioje ar kitokioje sociolingvistinėje situacijoje (lingvistinė perspektyva). Antra, kaip asmuo ir kaip savašis *aš* (ang. *myself*, pranc. *soi-même*), kurio samprata yra istoriška ir kurią liudija literatūros tekstas (antropologinė, istorinė perspektyva; šiandien nesunku pastebėti sąsajas ir su Naujojo istorizmo teorija). Šis subjektas tampa istoriškumo ir socialumo tyrinėjimo prielaida ir pagrindu, kadangi „klausime, kas esu „aš“, glūdi klausimas, kas yra pasaulis ir Istorija“⁵⁰. Trečia, kaip literatūros tekstą suvokiantis subjektas, kuris skaitydamas kelia prieš tai minėtą klausimą ir bando atsakyti į jį. Skaitymas ir remiasi tam tikru sociolektu, ir dalyvauja jį kuriant – čia nesunkiai rastume sąsajų ir su Frow skaitymo režimu, ir su Felski pozicija, siūlančia dinamizuoti konteksto sampratą.

47 Jacques Dubois, *op.cit.*, p. 11.

48 Ši pozicija labai artima Jurijaus Lotmano pozicijai, pagal kurią tik suvoktas ir interpretuojamas kaip atskiras pasaulis (vadinamasis meninis pasaulio modelis) meninis tekstas gali byloti apie tikrovę. Žr. Юрий Лотман, „Структура художественного текста“, in: Юрий Лотман, *Об искусстве*, Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 1998, p. 239. Beje, Frow Lotmaną laiko ne tik semiotiku, bet ir literatūros sociologu, tyrinėjančiu literatūrą kaip sistemą arba instituciją. Žr. John Frow, *op. cit.*, p. 238.

49 Žr. pvz. Dominique Maingueneau, *Éléments de linguistique pour le texte littéraire*, Paris: Dunod, 1993.

50 Pierre Barbéris, *op. cit.*, p. 139.

Vietoj išvadų: perspektyvos ir sėkmės istorijos

„Metodas, kuris pats pripažįsta savo teorinį ir institucinį neapibrėžtumą, šiais tarpdalykinių sąveikų laikais įgyja papildomų simpatijų“, – teigia Marijus Šidlauskas, pristatydamas sociokritiką vadovėlyje *XX amžiaus literatūros teorijos*⁵¹. Taip jis reaguoja į sociokritikos kaip atviro projekto, labiau keliančio klausimus nei pateikiančio atsakymus, poziciją. Tad ir klausimas, ar, pasitelkus tarpinius konceptus (teorinius burtažodžius, kaip juos kiek ironiškai vadina Šidlauskas⁵²), įmanoma išėiti anapus teksto ir tuo pat metu likti jo valdose, tebėra atviras. Kaip ir daugelio teorijų pasekėjams, daug kas priklauso ne tik nuo teorinio angažavimosi ir įvaldyto metodologinio instrumentarijus, bet ir nuo talento bei estetinio jautrumo – juk dirbama su estetikos objektais. Sociokritika, nors ir turi tarpdalykinių ambicijų, stengiasi to nepamiršti. Literatūros kūrinio estetiškos savasties paisymas, bandymas nepaversti literatūros tik teorijos priedėliu ar jos pretekstu ir pavyzdžiu yra pamatinė metodologinė sociokritikos nuostata, kaip ir nuostata nevengti estetiško sprendimų⁵³. Pripažindami, kad literatūros kūrinys gali būti socialinis ir kultūros dokumentas, sociokritikai, skirtingai nuo literatūros sociologų, kultūros studijų atstovų ar net Naujojo istorizmo pasekėjų, linkę tikėti, kad jis atlieka dar ir neplanuotas bei nepripažintas funkcijas, apie kurias kalba Vytautas Kavolis⁵⁴. Tyrinėjamo objekto specifikos paisymas kelia „papildomas simpatijas“ (bent jau šio straipsnio autorei) ir atrodo perspektyvus estetikos grįžimo laikais. Tebėra (ar vėl yra) aktualus ir iš pirmo žvilgsnio deklaratyvus teiginys, kad sociokritinė metodologija orientuota ne į konteksto „prikabinimą“ prie teksto, o į konteksto „išauginimą“ iš teksto, taigi į teksto skaitymą, kuris „visada yra laisvės ir savarankiškumo mokykla“⁵⁵.

Sociokritikos perspektyvumą liudija ir sėkmingi tyrimai, per pastaruosius porą metų pasirodę Lietuvoje. Taisija Laukkonen daktaro disertacijoje (*Po*)so-

51 Marijus Šidlauskas, „Marksizmas, ideologijos kritika, sociokritika“, p. 251.

52 *Ibid.*, p. 257.

53 Pavyzdžiui, ją labai aiškiai išdėsto Zima knygoje *Romano ambivalentiškumas: Prustas, Kafka, Musilis* (Pierre Zima, *L'ambivalence romanesque, Proust, Kafka, Musil*, Paris: Le Sycomore, 1980, p. 24–26).

54 Vytautas Kavolis, „Meno sociologija. Socialiniai ir ekonominiai menų aspektai“, *Baltos lankos*, Nr. 27, 2007, p. 156.

55 Pierre Barbéris, *op. cit.*, p. 162.

vietinė rusų poezija Lietuvoje: Literatūrinio elgesio strategijos⁵⁶ sociokritiką prista- to kaip vieną pagrindinių metodologinių įrankių ir, svarbiausia, turbūt pirmoji Lietuvoje taip nuosekliai juo pasinaudoja. Tekstinė literatūrinio elgesio strate- gijos rekonstrukcija čia puikiai bendradarbiauja su sociologine literatūros lauko segmento analize, tačiau disertacijos autorė niekada nepamiršta analizuojanti estetinius objektus. Jolita Mulevičiūtė knygoje *Besotis žvilgsnis: Lietuvos dailė ir vizualioji kultūra 1865–1914*⁵⁷ nemini sociokritikos ir tyrinėja ne literatūrą. Tačiau ji tyrinėja labai sociokritišką objektą – realistinę dailę⁵⁸, kuri suvokia- ma kaip XIX a. pabaigos – XX a. pradžios idėjų (visų pirma gamtos ir asmens sampratos) raiškos vieta. Tiksliau – vieną iš raiškos vietų, neatsiejamą nuo kitų vietų: fotografijos, įvairių to meto populiarios kultūros formų, literatūros etc. Tai sociokritikai labai artimas požiūris: dailės kūrinys (vizualus tekstas) knygoje pasirodo ne kaip kontekste patalpintas objektas, o kaip interdiskursyvus veikėjas.

Lieka tikėtis, kad šios sėkmės istorijos – ne paskutinės.

Between Text and Context: Sociocriticism as Compromise

Summary

This article discusses the current state of textual and contextual literary analysis, which could be referred to as a return to the text and a search for compromise. Contextual criticism, which encompasses historical, sociologi- cal, and comparative literary analysis, looks back at textual interpretation as a primary methodological condition for any kind of literary analysis (this is the position of literary sociologist John Frow); textual criticism, on the other

56 Taisija Laukkonėn, (*Po*)sovietinė rusų poezija Lietuvoje: Literatūrinio elgesio strategijos: Daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012.

57 Jolita Mulevičiūtė, *Besotis žvilgsnis: Lietuvos dailė ir vizualioji kultūra 1865–1914*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012.

58 Panašiam laikotarpiui skirta Jacques'o Dubois knyga *Realybės romanistai. Nuo Balzaco iki Si- menono*. Knygoje sukritikuojami realistinio ir natūralistinio romano konceptai, juos siūloma keisti socialiniu romanu. Romanai ir jų kuriamas socialinis pasaulis analizuojami kaip savo laiko socialinių bei diskursyvinių praktikų dalis. Žr. Jacques Dubois, *op. cit.*

hand, attempts to describe how context insinuates itself into textual structures themselves. The author posits that the return to the text was encouraged by Franco Moretti's radical proposal that "close reading" and textual interpretation be replaced by "distant reading" and quantitative methods of literary analysis.

Contemporary literary theory looks for methodological tools that would make it possible to eliminate the dichotomy between context as a box and text as the object contained in it. Among the primary tools for this are so-called midlevel concepts or mediating structures. Sociocriticism, which emerged in the 1970s, searches for precisely these kinds of structures, and claims that context is a part of the text. The author of this article offers an in-depth discussion of the methodological attitudes of two representatives of sociocriticism – Dominique Maingueneau and Pierre Zima. These attitudes represent sociocriticism's main theoretical principles: that the whole text should be analyzed, that textual analysis be complemented by intertextual approaches, that the places where sociality manifests itself be seen as mediating structures, and that sociality be analyzed inseparably from the problem of the subject.

In her conclusions the author presents contemporary Lithuanian attempts at sociocriticism and discusses this methodology's potential.

Keywords: text, context, sociocriticism, midlevel concepts, John Frow, Rita Felski, Dominique Maingueneau, Pierre Zima.
